

Альона Василівна Малиношевська,

кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини
НАПН України
м.Київ, Україна

УДК 37.015.31:7(376-015.45)

ЕСТЕТИЧНЕ ВІДНОШЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЕСТЕТИЧНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

В статье раскрыты особенности диагностики эстетического отношения к действительности. Представлены результаты апробации инструментария по выявлению эстетического отношения к действительности.

Ключевые слова: эстетическая одаренность, диагностика, выявление, эстетическое отношение, математическая одаренность, способности.

The article describes the features diagnostic aesthetic relation to reality. Deals with the results of testing tools revealing the aesthetic relation to reality.

Key words: aesthetic talent, diagnosis, detection, aesthetic sense, mathematical giftedness, abilities.

Вивчення обдарованості закономірно привело до виявлення принципово відмінних особливостей певної категорії обдарованих осіб, які полягають у їх здібності як творити прекрасне у вигляді думок, ідей, творів мистецтва, наукових винаходів так і бездоганно орієнтуватися у дихотомічних рядах «прекрасне – потворне», «комічне – трагічне» і т.п. Нас захоплюють продукти творчої й інтелектуальної діяльності Леонарда да Вінчі, І.Стравинського, П.Пікассо, М. Шагала, А. Енштейна, В. Вернадського, Н. Бора та багато інших геніальних особистостей, думки яких не лише вражали красою, досконалістю, а й формували нові вектори людського уявлення про світ та відношення до нього. Тож, постає очевидним завдання щодо виявлення певного феномену, який поряд із наявними високими інтелектуальними чи творчими дозволяє створювати продукти, які завдяки своїй досконалості, гармонійності, з часом набувають статусу «ідеального». Даний феномен характеризується особливим емоційно-чуттєвим відношенням індивіда до дійсності і розглядається як «естетична обдарованість».

Хоча обдарованість є об'єктом дослідження багатьох вчених та серед визначених раніше у наукових розвідках видах обдарованості естетична обдарованість розглядалася лише О. Торшиловою. У свою чергу вченими Б. Ананьєвим, М. Бердяєвим, Л. Виготським, І. Ільїним, А. Мелік-Пашасєвим, Б. Тепловим розкриті особливості художньо-естетичної обдарованості.

Отже, **мета дослідження** полягає у розкритті сутті поняття «естетична обдарованість», визначенні особливостей виявлення естетичного відношення до дійсності, окресленні перспективних напрямів дослідження проблематики естетичної обдарованості.

О. Торшилова пропонує розглядати естетичну обдарованість як гармонію «ума» і серця, логіки і почуттів, пізнання і фантазії. Ця обдарованість виражається в інтересі дитини до краси форми, кольору, лінії, у бажанні оформити в закінчений дизайн – тобто, за її баченням, це естетична потреба, більший ступінь вираженості якої свідчить про естетичну спрямованість дитини [6].

Отже, даний підхід ґрунтується на наявності гармонії між когнітивною та афективною сферою особистості, але виражається така обдарованість лише в художній діяльності особистості, що приводить до ототожнення естетичної та художньої обдарованості. Але, художня обдарованість є частковим варіантом естетичної, результати діяльності якої відображені у одному із видів мистецтва. Зокрема, і відомий російський дослідник обдарованості, А. Савенков відмічає, що естетичне не рівнозначне до художнього, воно значно ширше. Художнє – це один із видів естетичного[5].

Враховуючи здібнісний підхід репрезентації обдарованості Б.Теплова і визначення естетичної здібності А. Беляєва, розроблено робоче визначення

естетичної обдарованості. Отже, в рамках здібнісного підходу обдарованість розглядається як якісно своєрідне поєднання здібностей, які дозволяють досягати високих результатів у будь-якій діяльності. Здібності, за даною концепцією, – це індивідуально-психологічні особливості, що показують різницю між індивідами. Лише ті індивідуальні особливості, що забезпечують успішне виконання діяльності, можна вважати здібностями. Здібності не ототожнюються із знаннями, уміннями чи навичками, вони лежать в основі їх формування, обсягу, якості і темпу [4].

Здібність естетична – сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість здійснювати естетичну діяльність. Естетична діяльність передбачає можливість естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, оцінювати їх завдяки судженням смаку і співвідносити з ідеалом, створювати різні нові естетичні цінності [8].

Виходячи із зазначеного вище, естетична обдарованість особистості є якісно своєрідним поєднанням здібностей, серед яких є здібність естетична, яке дозволяє досягати високих результатів, що характеризуються естетичними категоріями у будь-якій діяльності.

На першому етапі дослідження постало завдання розробити інструментарій для виявлення естетичної обдарованості. Враховуючи особливості відношення естетично обдарованої особистості до внутрішнього і зовнішнього світу, типу сприймання та репродукування інформації, мислення і т.п., зазначене завдання трансформувалося у створення інструментарію для виявлення рівня естетичного відношення до дійсності.

Попередньо з'ясовано, що визначенням критеріїв рівня естетичного відношення до дійсності займалися А. Мелік-Пашаєв, О. Іванова, Т. Баришева, В. Ражнікова.

Зокрема, А. Мелік-Пашаєв визначив кількісні (число даних предмету характеристик) і якісні (підвищена емоційність, відсутність безоцінкових визначень, опис зовнішніх особливостей у «знятому» образному виді, внутрішня гармонійність; тяжіння до створення цілісного образу-характеру навколо єдиного емоційного стержня, закінченість, незалежність стратегії описання від конкретних речей, багатство образів-асоціацій) показники вербальних характеристик предметів [3]. Даний підхід розкриває естетичне відношення до дійсності у рамках діяльності, результати якої реалізуються у художній області. Хоча такі критерії як незалежність стратегії описання від конкретних речей, внутрішня гармонійність можна відносити до проявів естетичного відношення до дійсності взагалі.

Кількісні і якісні критерії естетичного відношення до дійсності за В. Ражніковою: кількісні виражаються багатством модальностей всередині одного настрою, якісні – калібровка (від 1 до 10) і здібність індивіда правильно відбирати відповідний калібр модальності тому чи іншому витвору мистецтва чи явища дійсності [3].

Критерії рівня розвитку естетичного відношення до дійсності за О. Івановою: інтерес до естетично виразних об'єктів дійсності, виокремлення їх з

допомогою естетичних категорій, своєрідність сприйняття витворів мистецтва; прояви емпатії, почуття співпереживання і співпричетності; розуміння і оцінювання дійсності з позицій «гарно – погано», «добро – зло»; ціннісне відношення до продуктів творчої діяльності ровесників; рівень розвитку кольоросприйняття; спосіб побудови образів сприйняття [3]. Дані критерії спрямовані на зовнішній світ буття суб'єкта, ми припускаємо, що естетичне відношення до дійсності естетично обдарованих осіб спрямоване як назовні так і у власний світ, тому пропонуємо розглядати рефлексію, особливості мислення.

Враховуючи вище зазначене, та те, що естетична обдарованість може проявлятися у будь-яких видах діяльності пропонуємо розглядати такі напрями виявлення естетичного відношення до дійсності:

- розуміння і оцінювання дійсності з позицій дихотомічних рядів «прекрасне – потворне», «добро – зло», «комічне – трагічне» і т.п.;
- емпатія;
- рефлексія;
- розуміння і оцінювання продуктів діяльності естетичними характеристиками буття: пропорція, симетрія, гармонія, ритм, єдність у різноманітності і т.п.;
- інтерес до естетично виразних об'єктів дійсності;
- спосіб побудови образів сприйняття;
- естетичний стиль організації зовнішнього середовища;
- естетичний стиль мислення, вираження.

З метою дослідження визначених напрямів, розроблено анкету «Естетичне відношення» (Н. Бельська, А. Малиношевська), тест «Золотий переріз» (Н. Бельська, А. Малиношевська).

Запитання анкети «естетичне відношення» спрямовані на виявленні естетичного відношення як зовнішнього світу так і внутрішнього світу особистості. Факторний аналіз результатів апробації даного інструментарію дозволив виділити наступні характеристики естетичного відношення до дійсності:

- я кожного дня бачу щось красиве (0,58);
- мій настрої суттєво залежить від того, наскільки красиво (гармонійно) організовано те, що мене оточує (0,65);
- я завжди звертаю увагу на те, як гарно одягнена людина (0,68);
- я можу дати оцінку, наскільки гарно одягнена людина (0,29);
- мене зовсім не цікавить зовнішній вигляд речей (-0,29);
- я надаю значення тому, наскільки красиво людина виразила свою думку (0,55);
- я завжди звертаю увагу на композицію речей (0,62).

Зазначене дозволяє зробити попередній висновок про те, що естетично обдаровані особистості характеризуються естетичним відношенням не лише до зовнішнього, а й до внутрішнього світу.

Тест «Золотий переріз» спрямований на виявлення розуміння і оцінювання продуктів діяльності через

відчуття пропорції, зокрема за правилом золотого перерізу. Завдання побудовані таким чином, що кожне наступне завдання поступово ускладнюється, виконання ж двох останніх завдань тесту передбачає використання творчих здібностей особистості. Результати виконання тесту показують наявність позитивної кореляції із відповідями анкети саме на завданнях, виконання яких потребують творчих здібностей.

Про взаємозв'язок естетичної обдарованості в цілому або ж наявність компонентів останньої у структурах інших обдарованостей, зокрема у творчій через об'єктивні причини, головною із яких є недостатність дослідження саме естетичної обдарованості, майже не відомо. І тут доречним є вислів Гегеля, що чим багатший предмет, який підлягає визначенню, тим більше різних сторін він представляє розгляду, тим більш різними виявляються надані йому дефініції [1]. Але результати окремих досліджень вказують на наявність естетичного у науковій мисленнєвій діяльності, яка спрямована на створення творчого продукту діяльності. Так, зазначається, що науковому і естетичному мисленню передують деякий стан гармонії і порядку [7]. Такі стани сприяють впорядкуванню, усвідомленню суб'єкта творчості як передумови творчого акту. Інакше кажучи, для отримання результату творчої діяльності, потрібно відчуття гармонії «душі» суб'єкта творчої діяльності, що у даному випадку може розглядатися як сукупність позитивних обставин чи оточення як умови спокою і зосередження на головному. Можна додати і про внутрішню гармонію, яка синтезує процеси когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості, виводить мисленнєві процеси на вищий рівень. Є особливі естетичні вимоги і до об'єкта дослідження або ж продукту творчої діяльності і це другий аспект. Якщо даний об'єкт пізнання чи творчості недосконалий, незручний, «некрасивий» у сенсі пізнання, значить, дуже велика ймовірність, що він містить і теоретичні прогалини. Простота і мінімальність об'єкта – це також естетика [7].

Таким чином, потреба в естетиці належить до ряду необхідних умов творчості, потреб, що передують творчому зв'язку певного завдання чи є самим процесом творчості, а у багатьох випадках і його ціллю.

Дослідження потребує також з'ясування взаємозв'язків естетичної обдарованості з іншими видами. Так, у наукових та біографічних джерелах неодноразово зазначається про особливе естетичне сприйняття математично обдарованих осіб. З метою виявлення взаємовідношення між естетичною та математичною обдарованістю, проведено тестування та анкетування учнів 9-11 класів загальноосвітніх шкіл (утворена стратифікована вибірка з 91 особи). Використано тест В. Дружиніна «Математичні аналогії», анкета «Естетичні потреби», тест «Золотий переріз».

Завдання тесту «Математичні аналогії» призначені для виявлення математичних здібностей. Матеріал підібраний і згрупований окремо для кожного класу. Розв'язування завдань тесту потребує відповідних

знань учнів програмного матеріалу з математики, алгебри та геометрії відповідно. До того ж виконання тесту дозволяє виявити рівень здібності до мисленнєвого встановлення відношень між просторовими і знаковими елементами умов завдання, уміння виконувати математичні операції з математичними структурами. Тест дозволяє діагностувати одночасно рівень розвитку продуктивного математичного мислення (відкриття нових відношень, творчий підхід, використання спеціальної математичної інтуїції) і репродуктивного математичного мислення [9].

За результатами проведеного опитування встановлено відсутність кореляційного зв'язку за результатами тесту «Математичні аналогії» ($\kappa=0,13$, кореляція значима на рівні $p=0,05$), що попередньо дозволяє припустити про те що математична та естетична обдарованість не є тотожними. Але варто враховувати багатогранність математичної обдарованості. Так окремі дослідники виділяють два основних типи осіб із високими математичними здібностями: «геометри» і «аналітики». Поділ здійснений на основі особливостей сприйняття. Аналітики характеризуються, тим що надають перевагу аналітичному способу розв'язування задач, у них абстрактно-логічний тип мислення, слабка нервова система, вони розсудливі, замкнені, інтроверти. Геометри відрізняються тим що відшукують у завданнях образні компоненти, у них наглядно-образний тип мислення, сильна нервова система, безтурботні, комунікативно активні, екстраверти [2]. Якщо ж врахувати особливу властивість естетично обдарованих осіб оперувати образами, то можна припустити про певний взаємозв'язок естетичної обдарованості з геометрами. Що потребує відповідної перевірки завдяки більш чутливому інструментарію.

У той же час наявний значний кореляційний зв'язок з результатами тесту «Математичні аналогії» та твердженням анкети «Вважаю, що краса і наука різні речі» ($\kappa=-0,463$, кореляція значима на рівні $p=0,01$). Також встановлено кореляційний зв'язок результатів тесту «Математичні аналогії» та відповідями на твердження анкети «Я надаю значення тому, наскільки красиво людина виразила свою думку» ($\kappa=0,232$, кореляція значима на рівні $p=0,05$).

Отже, естетична обдарованість може проявлятися у будь-яких видах діяльності. Критерії естетичного відношення до дійсності: розуміння і оцінювання дійсності з позицій дихотомічних рядів «прекрасне – потворне», «добро – зло», «комічне – трагічне» і т.п.; емпатія; рефлексія; розуміння і оцінювання продуктів діяльності естетичними характеристиками буття: пропорція, симетрія, гармонія, ритм, єдність у різноманітності і т.п.; інтерес до естетично виразних об'єктів дійсності; спосіб побудови образів сприйняття; естетичний стиль організації зовнішнього середовища; естетичний стиль мислення, вираження.

Подальше дослідження передбачає розробку інструментарію для діагностики естетичної обдарованості в цілому.

Використані літературні джерела

1. Гегель Г.-В.-Ф. Энциклопедия философских наук / Г.-В.-Ф. Гегель. – М., «Мысль». – Т.1, 1974. – 452 с.

2. Левочкина И.А. Математические способности их природные предпосылки / Левочкина И. А. // Способности. К 100-летию со дня рождения Б. М. Теплова. – Дубна: Изд. центр «Феникс», 1997. – С.307–318.

3. Никитин А. А. Критерии и методы оценки детской художественной одаренности, используемые в практике российских педагогов и психологов [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.art-center.khabonline.com.

4. Психология одаренности детей и подростков / [под ред. Н. С. Лейтеса]. – М.: Издательский центр «Академия», 1996. – 416 с.

5. Савенков А. Дорога в мир красоты / А. Савенков // Школьный психолог. – 2013. – № 13 (419). Режим доступа – http://psy.1september.ru/view_article.php?id=200801307.

6. Торишлова Е. Эстетическая одаренность: что это? // Дошкольное воспитание. – 1992. – № 2.

7. Четвертаков С. А. Иерархия потребностей по Маслоу – общая теория мотивации для социологии [Электронный ресурс]. – 2010. Режим доступа: <http://sergeychet.narod.ru/motiv.html>.

8. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

9. Дружинин В. П. Психология общих способностей / В. П. Дружинин. – СПб. : Издательство «Питер», 1999. – 368 с.

